

Porsche Éva

**A nevelés és iskoláztatás kérdései
a XIX. század végén és a XX. század elején
a székelyudvarhelyi lapok tükrében**

A nevelés mint társadalmi jelenség, egységes és folyamatos jellegű. Egy adott korban az előző korok nevelési tapasztalataira épül, azt viszi tovább, hozzáadva saját eszméit, célkitűzéseit. Tehát akkor, amikor saját korunk nevelési problémáiról beszélünk – hogy folytonosságában, történelmi összefüggéseiben láthassuk őket –, ismernünk kell azok előzményeit. Ez nemcsak a jelen korra hat termékenyítőleg, hanem ugyanakkor hozzásegít az elmúlt idők világának megismeréséhez.

Ezen gondolatoktól vezérelve választottam a székelyudvarhelyi XIX. század végi és XX. század eleji helyi sajtó pedagógiai, iskoláztatási tárgyú anyagának tanulmányozását.

Vajon egy évszázaddal ezelőtt melyek voltak az oktatás-nevelés fő problémái, hogyan jelentkeztek ezek az akkori idők sajátosságai közepette és hogyan jelentkeznek napjainkban? Ezek a kérdések foglalkoztattak, amikor nekikezdttem a sok érdekességet, izgalmat rejtő bűvárkodáshoz, és kezdtem lapozni a dokumentációs könyvtárak megsárgult újságjait diákként – 1982-ben – Szabó Kálmán Attila tanár úr irányításával.

Az újság *Udvarhelyi Híradó – Udvarhely megye független, politikai, szépirodalmi lapja* címen jelent meg az 1899–1916-os évek között a helyi nyomda nyomtatásában. Főszerkesztő Kovács Albert, szerkesztők: Vajda Ferenc, Valentsik Ferenc és id. Szemlér Ferenc.

Az Udvarhelyi Híradó elődje 1877 januárjától jelent meg, de csak rövid ideig volt életképes.

Az 1877–1916-os évek anyagát tallóztam át tüzetesen, összesen 2340 példányszámot. Az így gyűjtött anyagot csoportosítva szeretném bemutatni, megkísérelve összefüggésbe hozni az oktatás-nevelés mai problémáival.

A család mint a társadalom alapsejtje, olyan társadalmi, szociális csoport, melynek tagjai természetes biológiai, pszichomorális és jogi kapcsolatban állnak egymással. A család életét és funkcióinak gyakorlását az állam, a jog, a családjog

írott törvényei, illetve az a közösség, amelyben él, íratlan törvényei határozzák meg. A család saját életének megszervezésében és élésében bizonyos fokú autonómiát élvez, a társadalomban nem elszigetelten él, hanem mélyen beágyazódik abba. Ezáltal sokrétű szociológiai, anyagi, társadalmi és nevelési funkciót tölt be.

A család mint szociális csoport, a legrégebb idők óta az egyik legfontosabb nevelőtényező. Ennek a funkciójának az érvényesülését több körülmény és feltétel határozza meg. Ilyenek például a család általános légköre, a szülői tekintély minősége, valamint a szülő-szülő, szülő-gyermek, gyermek-gyermek kapcsolat. Meghatározó jellege kétségtelen a szülő-gyermek közötti viszonyoknak van. Ebből a szempontból fő követelmény, hogy a szülőknek ne legyen az a gondjuk, hogy leányaikat milyen pályára adják – utóvégre ártani nem árt, ha tanulnak, ez is a kötelességtudást fejleszti, de ennél sokkal ajánlatosabb, ha fiúgyermekük nevelésére fordítanak a szülők több gondot. Ne neveljük a lányokat fiúsan, a fiúkat lányosan. Ez a kifordított állapot jót nem eredményezhet. Egyetlen pálya a tanítói, illetve a tanári, melyet a nőiességgel megegyeztetetőknek tartok.

(*Udvarhelyi Híradó* – 1902. március 16.)

A fontos tehát a fiúk nevelése, mely nevelés a társadalomban magas pozíció elérését szolgálja. Így beszélt a korabeli apa a fiához:

„Fiam ne légy szerény, mert azzal semmire sem mégy. Ne dugd véka alá a tudásod. Keresd a protekciót, s dobd félre az önérzeted, ha terhedre van. Hajszold a fényes összeköttetéseket. Igyekezz emelkedni, hogy a koldusok büszkeségét kinevethesd. Fuss a szegénységtől, mert az lefelé húz magához, mint a vízi hínár. De becsüld meg a pénzt, mert ez a boldogság eszköze. Még szíved fellobbánásainak is állj ellent, ha pályádat a szegénység útjára igyekeznének terelni. Hidd el fiam, csak egy igazság van ezen a világon: a gazdag ember – okos ember, a szegény ember – bolond ember.”

És a következtetés: „Gyönyörű eredmények teremnek ennek az életbölcseletnek a nyomán. A fiatalember küzd, mint egy versenyparipa. Nagyobb eszményt az anyagi jólétnél nem ismer. Haszna szerint becsül és szeret mindenkit.” – Olvashatjuk az 1901. október 6-án *Hamis nevelés* címen megjelent újságcikkben.

Sajnos ez az életszemlélet és nevelési elv sok családban ma is uralkodó, a személyek közti elidegenedéshez, érdekhajhászashoz, pénzhajhászashoz vezet.

Egy 1904. december 29-én megjelenő írásban találtam egy másfajta szemléletről szóló cikket is, amely így hangzik:

„Szép szót akarsz hallani gyermeked ajkairól? Beszélj mindig szép szavakkal előtte. Látni akarod Isten és emberek előtti kedvességét? Tanítsd imádkozni. Érdeklődj kis dolgai iránt, melyekkel az óvodában vagy az iskolában munkálkodik gyenge lelke...

Szeretetet vársz gyermekedtől? Neveld szeretettel!”

A gyermek felnőtté válásában nagy szerepe van a családnak, de a szellemi nevelést főként az iskolára kell bízni, a szülőknek pedig állandóan kell támogatniuk az iskolát gyermekeik érdekében. Nagyon sok szülő nem számolva gyermeke tehetségével és képességeivel, önmaga által megszabott útra, pályára kényszeríti. Ennek tudhatók be a nagyszámú bukások és gyenge tanulmányi előmenetek.

„Kétségtelen, hogy minél lelkiismeretesebben fogja fel hivatását a tanár, annál kevesebb bukott diák kerül ki a keze alól. Az is kétségtelen, hogy a professzor sincs isteni hatalommal felruházva, hogy tanulni nem akaró, dacos, önfejű vagy pedig nagyon korlátolt eszű gyermeknek tölcserrel csöpögtesse a tudományt az agyába. A szülőknek volna tehát kötelességük, hogy az ilyen gyermekeket más, nekik jobban megfelelő, például ipari vagy kereskedelmi pályára adják.

... mesterségesen szaporítják ezzel a félig képzett emberek számát, akik aztán végignyomorogják a nekik oly sivárrá lett életet.”

1877 szeptemberében Udvarhely megye területén 1 felekezeti algimnázium, 2 főgimnázium és 1 állami reáliskola várta a tanulni vágyókat. A taníttatás úgynevezett *divatos áramlatát* nem minden szülő tudta követni. A Székelyföld négy vármegyéjének adatai szerint 207 716 személy volt analfabéta: Udvarhely vármegyében 32 431 személy, Maros-Torda vármegyében 84 197, Csík vármegyében 49 544, Háromszék vármegyében pedig 41 544 személy nem tudott írni és olvasni.

A tehetségek parlagon maradásának okát a magas iskolai díjszabásoknak tudható be. Az 1901. november 17-én megjelent *Székely fiúk a középiskolában* című cikkből kiderül, hogy mennyibe kerül a középiskola első osztályába való tandíj:

„356 korona, amiből 300 korona internátusi díj, 10 korona bútorrongálási díj, 4 korona beiratkozás, 2 korona könyvtárhasználat, 36 korona tandíj, 2 korona értesítői díj, 2 korona ének és zenetanulási díj.”

A befizetett pénzösszeg mellett minden intemátusi tanulónak hoznia kellett:

- a) egy-egy nyári és téli tisztességes ruházatot;
- b) téli köpenyt vagy nagykabátot és főrevalót;
- c) 2 pár erős cipőt;
- d) ágyfölszerelést: 2 párnát, 1 téli paplant gombokkal, 2 paplanlepedőt gomblyukakkal, 2 alsólepedőt, 2 párnahéjat;
- e) fehérneműt: 6 darab fehér nappali inget, 3 hálóinget, 12 zsebkendőt, 6 pár harisnyát, 4 törülközőkendőt, fésűt, ruha-, fog- és cipőkefét.

„A fehérneműre feltűnő helyre, 2 cm nagyságban azon szám hímezendő, amely szám alatt a felvételtől szóló értesítés megküldetik.

Aki nem tartja be ezen szabályokat, kizárattatik!”

A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara a székely vármegyék főispánjainak közreműködésével évente gondoskodott 300–400 szegény, elárvult székely gyermek neveltetéséről. Ennek elsődleges célja „...az Oláhországba való kivándorlástól, az elnemzetlenedéstől s elzülléstől megmenteni”. Ez a képzés itthoni megélhetési lehetőséget biztosított és egyben kapcsolatot létesített a Királyhágón túli magyarok és székelyek között, másfelől a székely ipar és kereskedelem fejlődését segítette elő.

A gyermekek nevelésének és oktatásának intézményesített formája mindig nagy és fontos problémát jelentett. Mint már előbb említettem, 1912-ben a következő iskolák működtek Udvarhelyszéken:

1. Magyar Királyi Állami Főreáliskola: 138 rendes és 3 magántanulóval;
2. Római Katolikus Főgymnázium: 287 rendes és 2 magántanulóval;
3. Református Kollégium: 288 rendes és 7 magántanulóval;
4. és immárom 19 éve működött a városban szakiskola.

Egy 1901-es rendelet szerint az „... együttlakásos helybeli középiskolák családias és testvéries jellege kívánatosá teszi a ruházat egyformaságát.

Az egyenruha természetesen célszerű, tartós, csinos és mégis kényelmes, de nem szecessziós, nem feltűnő, vagy éppen kihívó szabású, színű és díszítésű legyen”. Mondotta Bőd Károly református kollégiumi tanár 1901-ben tartott beszédében.

A lányok nevelése nagyon sok szemléleti akadályba ütközött. Előbb láttuk, hogy a pedagógusi pályát választhatták egyedüli elfogadott lehetőségként a lányok. Indoklásként lássunk egy 1908. november 15-én megjelent cikket a székelykeresztúri leányiskoláról:

„Nem polgári leányiskolára lenne szükség Székelykeresztúron, hanem gyakorlati téren mozgó intézetekre, melyek hivatva lennének gazdasszonyokat nevelni.

A polgári leányiskolában tanuló lányok az élet szerencsétlenei lesznek. Hiszen, ha már egyszer köntöst vett magára, csak nem fog dolgozni, aratni, kapálni... Azért tanult tán négy évet, hogy ne kelljen dolgoznia.

Miért szaporították meggyénket olyan iskolával, amelyek kisasszonyokat nevel? Úgyis van elég. Mondták volna ki, hogy tekintettel a helyi körülményekre az iskola két tagozatból fog állni:

- az intelligens elemek gyermekeinek elméletet;
- a székely nép gyermekeinek gyakorlatot fognak tanítani.”

Gyakorlati oktatáson itt kertészetet, főzést, sütést, gyümölcsstermesztést, baromfitenyésztést, tejgazdaságot, szövést, fonást, mosást értettek.

1904. november 6-án megjelent *A leány neveléséről* című írásban a kor férfiai-nak véleménye tükröződik.

„... a leányokba, ha beoltják azt, hogy életük egyetlen célja minden áron minél előnyösebb szituációban levő férjre szert tenni, hogy aztán tovább áldozhassanak a hiúság, a csillogó külsőség oltárán.

Ily körülmények mellett a házias nevelés mindinkább elveszti létjogosultságát... Ha a házias nevelés érvényre jutna, megváltozna a helyzet. Erősebb lenne a családi kapocs, megszilárdulna a társadalmi morál, a határtalan fényűzési vágy, a pazarlási hajlam megszűntével pedig könnyebbé válnának a megélhetési feltételek.”

Parázs viták folytak a tanév szerkezetével kapcsolatosan is. A Budapesti Tanári Kör 1899 februárjában tanácskozást hívott össze a szünetidő jobb beosztása témával. Néhányan megkérdőjelezték a sok szünetidő létjogosultságát (július, agusztus, nagyvakáció, 10 nap karácsonykor, 10 nap húsvétkor). Wlassics Gyula kultuszminiszter javaslatát elfogadva a tanévet kétfelé osztották. Ily módon „klasszifikálás” is kétszer lesz. A miniszter úr indoklásában a következőképpen fogalmazott:

„Az értesítő kiosztás, mely mellesleg az ünnepeket is megrontja, nem elég ok arra, hogy 10 napi semmittevést élvezzen a diákság.”

Az elégtelen osztályzatok sok diáknak és családjának megkeserítették az ünnepnapjait – tűnik ki egy 1899. június 25-én megjelent cikkben. Hogy mennyire szívükön viselték a diákok az elért eredményeket, döbbenet olvastam, hogy *„oda fajultak a századvégi erkölcsök, hogy nem egy diák dobja el ilyenkor magától könnyelműen az életét.”*

A gyenge tanulmányi eredmények okát nemcsak a tanulóknak kellett keresni, hanem az iskolarendszerben is. A Nemzeti Népiskolai Alaptanterv ilyen órákeretet írt elő egy hétre:

- 8 óra – nyelvtan; 4 óra – történelem;
- 4 óragazdaságtan; 4 óra – természetrajz;
- 2 óra – polgári jogok és kötelességek;
- 28 óra – beszéd és értelemgyakorlatok.

Ilyen zsúfolt tananyag mellett ki nem pihenhető túlfáradásnak esnek áldozatul a gyermekek, mely idegességet teremtő kedvetlenséghez vezet.

Megoldásként a következő javaslatok hangzottak el az 1903. november 8-ai számban:

- a tanítás ne kezdődjön korábban, mint 9 óra a kicsik számára, és 8 órakor a nagyoknak;
- ne terjedjen ki a délutáni órákra;
- a munkaidő ne legyen napi 5–6 óránál több;
- ne vessék alá évváró vizsgáknak a tanulókat, hiszen ezek nemcsak céltalanok, de rendkívül károsak is;
- az ókori nyelvek ne dominálják a tananyagot;
- ne követeljenek a gyermektől egyéni tehetségét meghaladó munkát;
- az igazságos szigor és a szükséges fegyelem ne ébresszen testi meg lelki fáradozást vagy tartós kedvetlenséget;
- kibővíteni kell a tananyag óriási voltát;
- meg kellene szüntetni a tanári intézményt az alsó tagozaton;
- emelni a testi nevelést;
- több pihenést biztosítani a tanulóknak;
- órák közben 15 percig kellene szünetelni;
- ne alkalmazzanak tanári oklevél nélküli tanárjelölteket.

„A legfontosabb kérdés, hogy kik legyenek a magyar tanítók tanítói...

A tanács véleménye szerint, ne az egyetemek fényes csarnokaiban teremjen, mely sajnós, a magyar nép széles rétegeitől oly messze eltolódott, hanem nőjjön ki a tanítók tanítója a néptanítók sokezer tagot számláló tömegéből, melynek minden individuuma az istenadta néppel van összeforrvá.”

Fontos lenne nemzetiségi és egyházpolitikai szempontból, hogy a tanárok képesítését állami vizsgalóbizottság végezze.

Végezetül szeretném néhány sorban ismertetni a tanítók javadalmazásával kapcsolatos ismereteket.

1912. január 1-jétől a tanítói fizetés kiegészítéseként bevezették a 200 korona lakáspótlékot, így a 12 éve osztatlan iskolában és az egy helyben tanítók fizetése 1500–1800 korona lett. Összehasonlítva az akkori árakat a maiakkal, a tanítói fizetés körülbelül ugyanannyi volt, mint most.

Ezért írhatták 1912. február 4-én a ma is helytálló elismerést:

„Bámulatunk megakadt a tanítóságnak ily sanyarú anyagi helyzetében is feltörő lelkesedésén, s azon, hogy legalább van a nagyvilágnak egy oly társadalma, mely nemcsak kérni, de alkotni is tud a kultúráért, önmaga javáért. Az ily emberek törekvéseit méltán megérdemli a kormánynak figyelemmel kísérnie, a társadalomnak méltányolnia.”